

Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis

Studia de Securitate 14(2) (2024)

ISSN 2657-8549

DOI 10.24917/26578549.14.2.11

Konstancja Ciecierska

Akademia Sztuki Wojennej

ORCID 0009-0006-9959-0144

Media a innowacyjne metody pozaformalne w edukacji na rzecz bezpieczeństwa

Media and Innovative Non-Formal Methods in Security Education

Abstrakt

Realizacja edukacji na rzecz bezpieczeństwa w nowoczesnym społeczeństwie wymaga kompleksowego podejścia. Coraz większą wagę przykłada się do nowych technologii, które stanowią integralną część życia młodzieży i nowego pokolenia. Celem niniejszego artykułu jest charakterystyka pozaformalnych metod w edukacji na rzecz bezpieczeństwa oraz ocena ich skuteczności w budowaniu wiedzy i umiejętności. Autor zakłada, że innowacyjne metody kształcenia edukacji pozaformalnej pozytywnie wpływają na podnoszenie świadomości społeczeństwa w zakresie bezpieczeństwa. Do realizacji niniejszego celu badawczego wykorzystano następujące metody: analiza literatury, studium przypadku, porównanie, uogólnienie, syntezę oraz wnioskowanie. Przeprowadzone badania prowadzą do wniosku, że w dobie internetu i dostępu do nowych technologii istnieje potrzeba wykorzystania pozaformalnych metod edukacji do zdobywania wiedzy na rzecz bezpieczeństwa.

Słowa kluczowe: edukacja dla bezpieczeństwa, pozaformalne metody edukacji, media, bezpieczeństwo państwa.

Abstract

The implementation of security education in modern society requires a comprehensive approach. Increasing attention is being given to new technologies, which are an integral part of the daily lives of young people and the emerging generation. The purpose of this article is to characterize non-formal methods in security education and evaluate their effectiveness in developing knowledge and skills within society. The author assumes that innovative methods of non-formal education training positively influence the development of public awareness of security issues.

To achieve this research objective, the following methods were used: literature analysis, case study, comparison, generalization, synthesis, and inference. The study concludes that in the era of widespread internet access and rapid technological advancement, there is a growing need to use non-formal education methods to enhance security-related knowledge.

Keywords: security education, non-formal education methods, media, state security

Wstęp

XXI wiek przyniósł wiele niespodziewanych wyzwań dla bezpieczeństwa świata, w tym zwłaszcza Europy, jednocześnie godząc w podstawowe poczucie bezpieczeństwa obywateli. Niewątpliwie na straży pokoju, zaufania i odpowiedzialności za pojawiające się zmiany klimatyczne, pandemię COVID-19 czy też konsekwencje wynikające z wojny na Ukrainie stoi dane państwo. Standardowo zatem dla każdego obywatela działalność organów i instytucji rządowych widoczna jest przede wszystkim w ochronie ludzi oraz utrzymaniu porządku publicznego¹. Aspekt bezpieczeństwa, w najprostszej konfiguracji, określić można jako brak zagrożeń² wynikający z istoty przetrwania. W polskiej literaturze przedmiotu „bezpieczeństwo” definiowane jest jako stan spokoju, pewności, poczucia stabilności czy też ochrony przed niebezpieczeństwami³. Pochodzi z typologii łacińskiej od *sine cura* i oznacza w bezpośrednim tłumaczeniu na język polski *bez pieczy*⁴, czyli stan lub proces zapewniania braku zagrożenia wojną, wypadkiem czy też klęską żywiołową.

Wielowymiarowy charakter bezpieczeństwa oraz interdyscyplinarność zachodzących w nim zjawisk stale zwiększają zainteresowanie badaczy i dyscyplin naukowych. Wpływ na to ma niewątpliwie większa złożoność pojawiających się wyzwań, przed którymi staje współczesne społeczeństwo. Zmieniające się zagrożenia, takie jak m.in. cyberprzestępczość, katastrofy naturalne czy zagrożenia terrorystyczne, wymagają nowego, kompleksowego podejścia do edukacji w tym obszarze. Nie zawsze jednak tradycyjne metody edukacji nadążają za dynamicznymi zmianami. Dostęp do nowoczesnych technologii (widoczny już w pokoleniu Y oraz znormalizowany w pokoleniu Z)⁵ oraz specyfika nowego społeczeństwa rodzą potrzebę implementacji innowacyjnych, pozaformalnych sposobów kształcenia.

¹ Ustawa z dnia 6 kwietnia 1990 r. o Policji (Dz. U. z 2024 r. poz. 145, 1006, 1089, 1222, 1248, 1473), art. 1.

² A. Szczepański (2023). *Pojęcie bezpieczeństwa i jego typologia – prośba systematyzacji*. „Zeszyty Naukowe Collegium Witelona”, nr 48 (3), s. 27.

³ L.F. Korzeniowski (2016). *Securitologia. Nauka o bezpieczeństwie człowieka i organizacji społecznych*. EAS. Kraków, s. 141–142.

⁴ J. Zięba (2014). *Treść i zakres pojęcia bezpieczeństwo Polski*. W: S. Wojciechowski, A. Potyrała (red.). *Bezpieczeństwo Polski. Współczesne wyzwania*. Difin. Warszawa, s. 13.

⁵ Pokolenie Y oraz Z to populacja skategoryzowana pod względem podziału wiekowego. Określana mianem pokoleń, podkreślająca różnice zachodzące w poglądach społecznych, wykształceniu oraz sposobach działania, głównie pod względem psychologiczno-wychowawczym. Pokolenie Y oznacza osoby urodzone w latach 1981–1996, zaś pokolenie Z, zwane także

Współczesna edukacja, czyli „ogół procesów oświatowo-wychowawczych obejmujących kształcenie i wychowanie oraz szeroko pojmowanym oświatę”⁶, powinna uwzględniać fakt, iż wiedza nie stanowi aktualnie już fundamentalnej wartości. Główny nacisk kładzie się na umiejętności praktyczne, czyli działania oparte na prawdziwych doświadczeniach, wykorzystywaniu nowych technologii oraz interaktywnym angażowaniu uczestników⁷.

Powyższe spostrzeżenia spowodowały, że celem niniejszego artykułu jest charakterystyka pozaformalnych metod w edukacji na rzecz bezpieczeństwa oraz ocena ich skuteczności w budowaniu wiedzy i umiejętności w społeczeństwie. Aby zrealizować cel badań, w niniejszym artykule scharakteryzowane zostaną innowacyjne metody pozaformalnej edukacji na rzecz bezpieczeństwa, takie jak: szkolenia, warsztaty, platformy e-learningowe, symulacje kryzysowe, aplikacje mobilne czy też media społecznościowe. Narzędzia te stanowią kluczowy element w edukacji młodego pokolenia. Pozwalają na skuteczniejsze przekazywanie wiedzy na temat szeroko pojmowanego bezpieczeństwa oraz wspierają budowanie wiedzy i umiejętności praktycznych, niezbędnych w obliczu pojawiających się zagrożeń.

Podczas realizacji procesu badawczego autor dokonał analizy dostępnej literatury oraz działalności realizowanych przez instytucje oświatowe oraz organizacje rządowe i pozarządowe. Dodatkowo wspierając się metodą *case study*, porównaniem, uogólnieniem, syntezą oraz wnioskowaniem, podkreślił aspekt obowiązkowej edukacji jako podstawowy i najtańszy⁸ środek zapewnienia bezpieczeństwa społeczeństwu.

Istota edukacji na rzecz bezpieczeństwa

Proces edukacji społeczeństwa w zakresie szeroko pojmowanego bezpieczeństwa stanowi jeden z kluczowych tematów wymagających inicjatywy nie tylko władz państwowych czy powołanych do tego służb i organizacji rządowych, ale przede wszystkim obywateli. W tym zakresie, przy pomocy mediów społecznościowych oraz innowacyjnych procesów kształcenia, można wywrzeć ogromny wpływ na przyjmowane postawy obywateli względem pojawiających się zagrożeń⁹.

W związku z powyższym, edukacja na rzecz bezpieczeństwa może być pojmowana jako „ogół procesów oświatowo-wychowawczych, które realizowane są głównie przez

„generacją Z”, to osoby urodzone w latach 1995–2012. Zob. E. Mazur-Wierzbicka (2015). *Kompetencje pokolenia Y – wybrane aspekty*. „Studia i Prace Wydziału Nauk Ekonomicznych i Zarządzania”, nr 39, t. 3, s. 307–308.

⁶ W. Okoń (1998). *Nowy słownik pedagogiczny*. Wydawnictwo Akademickie „Żak”. Warszawa, s. 453.

⁷ I. Urych, A. Orzyłowska (2020). *Wiedza o bezpieczeństwie w procesie dydaktycznym. Kontynuacja i rozwój myśli pedagogicznej*. Wydawnictwo naukowe Akademii Sztuki Wojennej. Warszawa, s. 9–10.

⁸ I. Grabowska-Lepczak (2017). *Metodyka w edukacji dla bezpieczeństwa*. „Zeszyty Naukowe SGSP”, nr 62 (tom 1), s. 7.

⁹ I. Urych, A. Mocarski (2023). *Edukacja wojskowa młodzieży. Na gruncie teorii i doświadczeń*. Akademia Sztuki Wojennej. Warszawa, s. 30.

rodzinę, szkołę, środki masowego przekazu, organizacje młodzieżowe, stowarzyszenia oraz przeznaczone do tego instytucje rządowe i samorządowe, których zadaniem jest upowszechnianie wartości, zdobywanie i przekazywanie wiedzy oraz umiejętności niezbędnych do zapewnienia bezpieczeństwa narodowego”¹⁰. Z kolei zdaniem Ilony Urych edukacja dla bezpieczeństwa jest stałym procesem obejmującym wychowanie i kształcenie, zwłaszcza młodzieży, którego celem jest przekazywanie wiedzy, kształtowanie postaw i rozwój osobowości, aby skutecznie przeciwdziałać różnym zagrożeniom i chronić zdrowie¹¹. Równie cenne podejście prezentuje Andrzej Pieczywok, którego zdaniem edukacja dla bezpieczeństwa to „proces ciągły, obejmujący wiele zdań do których, zaliczyć należy:

- przekazywanie wiedzy z obszaru występowania zagrożeń;
- kształtowanie »bezpiecznych« postaw i zachowań;
- motywacja do podejmowanych działań mających na celu zapewnienie bezpieczeństwa;
- rozwijanie poczucia odpowiedzialności za podejmowanie określonych działań;
- wywieranie odpowiednich nawyków zachowania się w sytuacjach zagrożenia;
- pielęgnowanie wartości w odniesieniu do życia i zdrowia człowieka”¹².

Reasumując, edukacja dla bezpieczeństwa to trwały element systemu edukacyjnego w Polsce. Metody nauczania i uczenie się mogą odbiegać od innych krajów względem nakładu ekonomicznego czy też treści programów kształcenia. Kluczowe obszary edukacji obejmują szeroko pojmowane bezpieczeństwo: narodowe, międzynarodowe, wewnętrzne i cybernetyczne. W trakcie zajęć uczniowie poznają zagadnienia związane z systemem bezpieczeństwa RP, ochroną granic, zapewnianiem porządku publicznego czy też współpracą z instytucjami międzynarodowymi. Kluczowym zadaniem systemu edukacyjnego jest zwiększanie świadomości społeczeństwa na temat bezpośredniego reagowania na zagrożenia, zarówno w skali lokalnej jak i regionalnej¹³.

Proces edukacji na rzecz bezpieczeństwa może być realizowany za pomocą różnych form kształcenia¹⁴. Konieczne jest ich prawidłowe postrzeganie w odniesieniu do jej adaptacji. Mianowicie wyróżnić można następujące formy edukacji:

- „formalna (formy nauki zaprojektowane od nauczania początkowego do uniwersytetu, obejmuje również wszelkie kursy, programy oferowane przez instytucje oświatowe);

¹⁰ B. Rudnicki (1994). *Edukacja dla bezpieczeństwa i jej interpretacja*. W: R. Stępień (red.). *Edukacja dla bezpieczeństwa*. Akademia Obrony Narodowej. Warszawa, s. 62.

¹¹ I. Urych (2019). *On Security Education in Poland. The Essence and Content of the Subject of Education*. „Scientific and Technical Journal Safety and Defense”, nr 2 (tom 5), s. 26.

¹² A. Pieczywok (2012). *Edukacja dla bezpieczeństwa wobec zagrożeń i wyzwań współczesności*. Akademia Obrony Narodowej. Warszawa, s. 67.

¹³ Ministerstwo Edukacji Narodowej (2023). *Podstawa programowa przedmiotu edukacja dla bezpieczeństwa*. <https://zpe.gov.pl/podstawa-programowa/szkola-podstawowa/edukacja-dla-bezpieczenstwa> [dostęp:18.10.2024].

¹⁴ I. Grabowska-Lepczak (2021). *Wybrane aspekty edukacji formalnej i pozaformalnej w kształtowaniu świadomości społeczeństwa w zakresie bezpieczeństwa*. „Nowa Polityka Wschodnia”, nr 4 (31), s. 92. DOI: 10.15804/npw20213105.

- nieformalna (oznacza te działania, które mają znamiona kształcenia i wychowania, jednak prowadzone są poza ustawowym, formalnym systemem szkolnym);
- incydentalna (jako proces trwający całe życie; odbywa się nieświadomie, jest niezorganizowana, nieregularna i niesystematyczna);
- autoedukacja (oznacza umiejętność wpływu na własny rozwój, przejmowanie zadania rozwijania i kształtowania kwalifikacji we własnym zakresie; samokształcenie)¹⁵.

Dynamiczny rozwój edukacji nieformalnej docenił już w 2015 roku prof. Józef Dziechciarz, podkreślając jej szczególną wagę dla młodzieży, jakoby mogłaby poszerzać wiedzę i ułatwiać zdobywanie umiejętności, które nie zawsze są dostępne w tradycyjnych systemach edukacji. Wskazywał także, iż edukacja nieformalna polega na planowanych działaniach, które odbywają się poza szkołami i uniwersytetami, skupiając się na praktycznych umiejętnościach oraz rozwijaniu kompetencji miękkich, jak np. praca w zespole, kreatywność czy rozwiązywanie problemów¹⁶. Inną równie ważną cechą edukacji nieformalnej jest elastyczność widoczna w procesie kształcenia aspektu praktycznego. Pozwala uczniom na doświadczanie różnych sytuacji, dzięki którym uczą się poprzez działanie, co ułatwia im lepsze pojmowanie siebie i otaczającego świata. Ponadto, w literaturze przedmiotu można spotkać się z spostrzeżeniem jakoby właśnie ta forma edukacji pozwalała na rozwijanie swoich pasji i zainteresowań wśród młodszych¹⁷. Jednocześnie dzięki temu zwiększałyby poczucie odpowiedzialności uczniów za swój indywidualny proces kształcenia.

Wobec powyższego nieformalna edukacja na rzecz bezpieczeństwa stanowi integralną część w budowaniu odpornego społeczeństwa, przygotowanego do przeciwdziałania bezpośrednim wyzwaniom i zagrożeniom. Jej innowacyjne cechy, takie jak elastyczność, kreatywność czy też lekkość komunikacyjna, pozwalają na dotarcie do zróżnicowanych grup społecznych, które preferują szybki dostęp do informacji, adekwatny do ich stylu życia. Spostrzec to można przede wszystkim w obliczu dynamicznie zachodzących zmian w środowisku międzynarodowym, które wymuszają wdrożenie nowoczesnych i angażujących metod kształcenia, preferencyjnych dla świadomego i odpowiedzialnego zapewniania bezpieczeństwa państwa.

Innowacyjne metody pozaformalne w edukacji na rzecz bezpieczeństwa

Innowacyjność metod kształcenia oznacza zdolność adaptacji i zapoczątkowanie nowatorskiego podejścia¹⁸. Obejmuje wdrożenie nowoczesnej technologii, strategii, metod i środków

¹⁵ E. Włodarczyk, E. Sadowska-Wieciech, J. Rokitowska (2018). *Edukacja dla bezpieczeństwa. Istota i uwarunkowania*. Uniwersytet Pedagogiczny im. Komisji Edukacji Narodowej. Kraków, s. 11–35.

¹⁶ J. Dziechciarz (2015). *Pomiar i wycena wiedzy, umiejętności i kompetencji nabytych w formalnych i nieformalnych formach kształcenia*. W: P. Wdowiński (red.). *Nauczyciel akademicki wobec nowych wyzwań edukacyjnych*. Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego. Łódź, s. 25–42.

¹⁷ A. Marcinkiewicz (2013). *Pozaformalne i nieformalne aspekty edukacji akademickiej*. „Ogrody Nauk i Sztuk”, nr 3, s. 46–53.

¹⁸ S. Żero (2018). *Różnice w interpretacji pojęć innowacji oraz imitacji*. Polskie Towarzystwo Ekonomiczne. Uniwersytet w Białymstoku, s. 34–38.

kształcenia znacznie odbiegających od standardowych rozwiązań w danej dziedzinie. Nieformalne metody edukacji społeczeństwa reagują na aktualne potrzeby i wyzwania odbiorców, gdyż są bardziej elastyczne i z łatwością dostosowują się do ich rzeczywistości. W kontekście szeroko pojmowanej edukacji na rzecz bezpieczeństwa, nowoczesne metody pozaformalne to przede wszystkim: szkolenia, e-learningi, media społecznościowe, aplikacje mobilne, symulatory kryzysowe, kursy online, webinaria czy podcasty.

Programy edukacyjne wskazanych metod obejmują nauczanie o potencjalnych zagrożeniach wewnętrznych i zewnętrznych, takich jak cyberzagrożenia, terroryzm, katastrofy naturalne oraz zmieniające się realia geopolityczne. Najbardziej popularne programy realizowane są za pomocą szkoleń. W kontekście nieformalnej edukacji dla bezpieczeństwa, szkolenia można definiować jako formy edukacji praktycznej przekazującej wiedzę oraz umiejętności konieczne do radzenia sobie w ciężkich sytuacjach¹⁹. Szkolenia te, organizowane są przez instytucje państwowe, często organizacje pozarządowe oraz służby mundurowe. Nacisk wywierany jest głównie w sferze praktycznej, np. zastosowania wiedzy teoretycznej w rzeczywistości. Najbardziej popularne szkolenia dotyczą: udzielania pierwszej pomocy, reagowania na oszustwa internetowe oraz koordynacji działań dotyczących zarządzania kryzysowego. Warto podkreślić także, iż wskazane szkolenia mogą przyjmować różne formy edukacji, np. warsztatów, symulacji czy też ćwiczeń terenowych²⁰. Uczestnicy po ich zakończeniu uzyskują nie tylko zaświadczenia, ale przede wszystkim zdobywają doświadczenie oparte na ich bezpośrednim udziale w szkoleniu. Aspekt ten wzmacnia gotowość uczestników oraz poszerza ich świadomość w zakresie potencjalnych zagrożeń, wypracowując naturalny system reagowania na sytuacje kryzysowe.

Kolejną, równie ważną metodą edukacji nieformalnej w dobie powszechnie panującej telekomunikacji są aplikacje mobilne, dostępne do pobrania na każdy smartfon. Te nowoczesne narzędzia stanowią jedno z najskuteczniejszych narzędzi do edukowania i ostrzegania obywateli o potencjalnych zagrożeniach, a ich największą zaletą jest interaktywność²¹ o każdym czasie i w każdym miejscu. Przykładem takiej aplikacji jest Regionalny System Ostrzegania (RSO)²², wysyłający użytkownikom powiadomienia w postaci komunikatów o potencjalnych zagrożeniach w ich najbliższej lokalizacji. Powiadomienia te, w sferze edukacji na rzecz bezpieczeństwa, zgłębiają wiedzę z obszaru klęsk żywiołowych, bezpieczeństwa drogowego oraz zagrożeń wynikających ze zmian klimatycznych. Wraz z przesłanym komunikatem odbiorca pozyskuje potrzebne

¹⁹ International Standard Classification of Education ISCED (2012). UNESCO Institute for Statistics. Canada, s. 11–76. <https://uis.unesco.org/sites/default/files/documents/international-standard-classification-of-education-isced-2011-en.pdf> [dostęp: 18.10.2024].

²⁰ Polski Instytut Spraw Międzynarodowych (2024). <https://www.pism.pl/szkolenia?sortrule=1> [dostęp: 18.10.2024].

²¹ S. Sobolewska (2017). *Aplikacje mobilne w procesie przepływu informacji między przedsiębiorstwem a klientem*. „Kolegium Analiz Ekonomicznych”. Szkoła Główna Handlowa w Warszawie. Warszawa, s. 99–109.

²² M. Jakubiak (2019). *Regionalny System Ostrzegania*. Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji. <https://www.gov.pl/web/mswia/regionalny-system-ostrzegania> [dostęp: 19.10.2024].

dane z zakresu postępowania w sytuacji kryzysowej, filmiki i instruktaże prezentujące schematy udzielania pierwszej pomocy czy zabezpieczenia swoich dóbr materialnych i osobowych. Istotny wkład w kształtowanie bezpieczeństwa obywateli posiada także Krajowa Mapa Zagrożeń Bezpieczeństwa²³. Pierwotnie wykorzystywana jako serwis internetowy informujący o zagrożeniach pogodowych i katastrofalnych. Za komunikaty przesyłane w danych częściach kraju odpowiedzialni właściwi wojewodowie. Mapa Zagrożeń pozwala nie tylko na szybsze pozyskiwanie wiedzy o niebezpieczeństwach lokalnych, ale przede wszystkim zachęca obywateli do aktywnego wspierania bezpieczeństwa poprzez patrole obywatelskie czy też zgłaszanie propozycji zmian i wykrytych nieprawidłowości, np. w ruchu drogowym lub zagospodarowaniu przestrzennym. Sposób zgłaszania komunikatów jest bardzo prosty. Stosunkowo można porównać go z publikacją postów na mediach społecznościowych. Wystarczy tak naprawdę wejść na stronę i nacisnąć w lewym dolnym rogu ikonę plusa, który umożliwi dodanie zgłoszenia. Wówczas na stronie operatora wyświetlą się kategorie zgłoszenia incydentu, począwszy od ataku wandalizmu, poprzez nielegalne rajdy samochodowe, aż po złą organizację ruchu drogowego.

Obszarem silnie związanym z aplikacjami mobilnymi są *social media*, czyli media społecznościowe. Termin pochodzi z języka angielskiego i w tradycyjnym tłumaczeniu oznacza „zbiór narzędzi opierających się na mediach internetowych, a także technologiach mobilnych, pozwalających na wymianę informacji w formie interaktywnego dialogu pomiędzy użytkownikami”²⁴. W erze powszechnej cyfryzacji kluczowymi kanałami nawiązywania komunikacji stały się platformy: Facebook, Instagram oraz Twitter (przemianowany na X). Ich popularność szybko dotarła do instytucji rządowych oraz organizacji pozarządowych, które dosyć prędko zaczęły inwestować w edukację na rzecz bezpieczeństwa za ich pośrednictwem. Wobec powyższego, instytucje te rozpoczęły regularny proces publikacji wiedzy z zakresu prawidłowego reagowania w sytuacjach kryzysowych, np. za pośrednictwem kampanii edukacyjnych, poszerzających świadomość społeczeństwa w zakresie ochrony i obrony przed pojawiającymi się wyzwaniami. Do najbardziej popularnych inicjatyw zaliczyć można kampanie: „Zostań w domu bądź bezpieczny”²⁵, „Bądź z innej bajki”²⁶, „Zastrzeż PESEL”²⁷, „Oszu-

²³ Policja (2016). *Krajowa Mapa Zagrożeń Bezpieczeństwa*. <https://www.policja.pl/pol/mapa-zagrozen-bezpiecze/33880,dok.html> [dostęp: 19.10.2024].

²⁴ K. Wicińska (2017). *Media społecznościowe jako narzędzie rozwijające działania marketingowe przedsiębiorstw*. „Rynek-Społeczeństwo-Kultura” nr. 3(24). Za: A. Lojza, R. Wolniak (2021). *Media społecznościowe jako narzędzie komunikacji marketingowej na przykładzie serwisu Instagram*. „Management and Quality” nr 3, s. 39–59.

²⁵ Komenda Powiatowa Straży Pożarnej (2020). *Zostań w domu, bądź bezpieczny*. https://www.gov.pl/web/kppsp-turek/zostan-w-domu-badz-bezpieczny?fbclid=IwAR1U1ZHugKpA_lpAUGsrft71G3UyzlcT3EpmYwmnVt8vrMW8zCB4ExXvKZo [dostęp: 19.10.2024].

²⁶ Ministerstwo Cyfryzacji (2020). *Kampania Edukacyjna z Cyberbezpieczeństwa „Bądź z innej bajki”*. <https://edupolis.pl/ruszyła-nowa-kampania-edukacyjna-z-cyberbezpieczenstwa/> [dostęp: 19.10.2024].

²⁷ Ministerstwo Cyfryzacji (2024). *Zastrzeż swój numer pesel lub cofnij zastrzeżenie*. <https://www.gov.pl/web/gov/zastrzez-swoj-numer-pesel-lub-cofnij-zastrzezenie> [dostęp: 19.10.2024].

stwa metodą na wnuczka²⁸”. Ich zasięg i skuteczność potwierdzają, jak dużą rolę we współczesnych czasach odgrywają media społecznościowe w obszarze mobilizowania społeczeństwa do działania.

Dynamiczny wzrost w procesie nauczania odnotowały także kursy i e-learningi wykorzystujące technologię teleinformatyczną. Ich popularność rozrosła się tak prężnie, że mówiono nawet o zmianie paradygmatu kształcenia²⁹, czyli nauczania i uczenia się w tradycyjnym systemie szkolnym³⁰. Istotę m-learningu postrzega się na szeroką skalę, jako możliwości edukacyjne stworzone poprzez połączenie technologii mobilnej z siecią bezprzewodową pozwalającą na kształcenie zdalne³¹. W edukacji pozaformalnej na rzecz bezpieczeństwa należy podkreślić, iż edukacja mobilna nie narzuca sztywnego programu kształcenia zarówno wykładowcy, jak i kursantom. Nie posiada także sali wykładowej ani sztywnych ram czasowych. Nie stanowi źródła suchych faktów. E-learningi kładą nacisk na praktyczną sferę przekazywanej wiedzy, tak by uczestnik mógł jak najwięcej wynieść z zajęć i wykorzystać ją w rozwiązywaniu współczesnych problemów. Istotna również z perspektywy kursanta jest swoboda dołączania do e-learningu lub kursu. Forma ta umożliwia uczestnikom indywidualne zagospodarowanie czasu wolnego przeznaczonego na uczestnictwo w danym przedsięwzięciu. Aspekt ten jest szczególnie ważny w sytuacjach nadzwyczajnych, takich jak m.in. pandemia COVID-19 godząca w klasyczny (stacjonarny) system edukacji. W gronie najczęściej wybieranych platform edukacyjnych są: Coursera, edX oraz polska Novocia oferująca kształcenie pozaformalne w obszarze szeroko pojmowanego bezpieczeństwa – od cyberzagrożeń po zarządzanie kryzysowe.

Niemniej istotna jest również nowoczesna metoda dotycząca edukacji nieformalnej realizowana za pośrednictwem wirtualnych symulacji i gier edukacyjnych. Dzięki nim uczestnicy poznają wytyczne dotyczące zachowania się w sytuacjach zagrożenia. Koszt ekonomiczny organizowania ćwiczeń praktycznych jest bardzo wysoki, ale nowoczesna technologia jest w stanie odzwierciedlić adekwatną rzeczywistość w trakcie podejmowanych działań³². Gra komputerowa MetaVals balansuje na granicy edukacji z zabawą, pozwalając użytkownikowi na swobodne nabywanie nowych umiejętności³³. Symulatory kryzysowe uczą prawidłowych reakcji w obliczu zagrożeń dzięki

²⁸ Komenda Główna Policji (2021). *Oszustwa metodą na wnuczka*. <https://puck.policja.gov.pl/m11/profilaktyka-4/59382,OSZUSTWA-METODA-NA-WNUCZKA.html> [dostęp: 19.10.2024].

²⁹ N. Upadhyay (2014). *M-Learning – A New Paradigm in Education*. „International Journal of Computer Applications”, s. 11–13.

³⁰ D. Kądzioła (2018). *E-learning – nowoczesna forma nauki*. W: R. Kochańczyk, P. Mięsiak (red.). *Edukacja na rzecz bezpieczeństwa – wielowymiarowa płaszczyzna*. Szkoła Policji w Katowicach. Katowice, s. 51–52.

³¹ W. Susłow, T. Królikowski (2005). *M-learning, więc uczenie się w terenie*. „Zeszyty Naukowe Politechniki Poznańskiej”, nr. 6, s. 11–12.

³² M. Kęsy (2016). *Symulatory wirtualnej rzeczywistości*. „Dydaktyka Informatyki”, nr 11, s. 125–131.

³³ I. Grabowska-Lepczak (2024). *Wykorzystywanie nowoczesnych technologii w edukacji dla bezpieczeństwa a efektywność podejmowanych działań*. „Journal of Modern Science”, nr 1, s. 484. DOI: doi.org/10.13166/jms/185510.

interaktywnej nauce w bezpiecznym środowisku. W grupie tych najbardziej rozpoznanych w obszarze edukacji na rzecz bezpieczeństwa figurują: wirtualne strzelnice, symulacje dotyczące wypadków drogowych, pożarów, klęsk żywiołowych, wsparcia lotniczego czy też pola walki. Ich wartością nadrzędną jest zwiększanie świadomości społeczeństwa w zakresie zagrożeń militarno-politycznych. Symulacje pozwalają na przećwiczenie strategii i procedur współpracy z przedstawicielami służb oraz pozostałymi uczestnikami przedsięwzięcia.

W dalszej kolejności należy omówić kwestię webinarium i podcastów. Według Moniki Wawer webinarium to „seminaria realizowane przy pomocy sieci zdalnej, zwane także internetowymi konferencjami oraz spotkaniami on-line [...] które z biegiem czasu będą wyłącznie zyskiwać na popularności”³⁴. Tak jak wspomniane powyżej nieformalne metody edukacji zdobyły zaufanie społeczeństwa w tematyce swobodnego przyswajania wiedzy o bezpieczeństwie. Dzięki współuczestniczeniu w dyskusjach z ekspertami uczestnicy mogą na bieżąco pozyskiwać nowe informacje. Nowoczesne społeczeństwo przywiązuje ogromną wagę do życia wirtualnego, chętnie porusza się w sieci, w sferze bezpieczeństwa. Webinarium i podcasty mają interesujące nagłówki, by poruszyć tematy budzące kontrowersje, jednocześnie precyzując, na czym polegają najnowsze zagrożenia oraz co robić, by ich uniknąć. W czołówce najczęściej odsłuchiowanych znajdują się cykle rozmów z ekspertami pod nazwą #WspólnieBezpieczni, czyli webinarium stworzone przez Komendę Główną Policji oraz te organizowane we współpracy Policji z Komisją Nadzoru Finansowego pt. „Cyberbezpieczeństwo w kontekście zagrożeń występujących w Internecie, w szczególności oszustw na urządzeniach mobilnych”³⁵ oraz „Bezpieczeństwo cyfrowe dzieci i młodzieży a odpowiedzialność” współtworzone z Urzędem Ochrony Danych Osobowych³⁶. Warto podkreślić, że międzynarodowe organizacje także skupiają się nad regularnymi publikacjami webinarium i podcastów, uwzględniając przy tym wysoką podatność społeczeństwa do przyswajania wiedzy w ten sposób w kontekście pogłębiających się niepewności w sektorze bezpieczeństwa.

Wpływ mediów na popularyzację nieformalnych metod edukacji na rzecz bezpieczeństwa

Współcześnie czerpanie wiedzy i stawianie sądów przez opinię publiczną odbywa się na podstawie kilku informacji zaczerpniętych z mediów internetowych lub cyfrowych. Dlatego też media w Polsce są nazywane czwartą władzą. Wynika to niewątpliwie z ich działalności kontrolnej nad pozostałymi władzami: ustawodawczą, wykonawczą

³⁴ M. Wawer (2014). *Webinar jako nowoczesna forma kształcenia pracowników*. „Edukacja – Technika – Informatyka”, nr 5, s. 265–270.

³⁵ Urząd Komisji Nadzoru Finansowego (2023). *Cyberbezpieczeństwo w kontekście zagrożeń występujących w Internecie, w szczególności oszustw na urządzeniach mobilnych*. <https://centrumis.pl/webinar-o-cyberbezpieczenstwie-zagrozenia-wystepujace-w-internecie/?print=pdf> [dostęp: 19.10.2024].

³⁶ Urząd Ochrony Danych Osobowych (2021). *Webinarium „Bezpieczeństwo cyfrowe dzieci i młodzieży a odpowiedzialność”*. <https://uodo.gov.pl/pl/458/1993> [dostęp: 19.10.2024].

i sądowniczą³⁷. Dzięki dostępności, niezależności oraz zdolności do popularyzacji danych w czasie rzeczywistym, media wypracowały swoisty mechanizm nadzoru i nacisku społecznego. Stając się jednym z kluczowych źródeł wiedzy, na podstawie którego społeczeństwo formułuje lub powiela pozyskane sądy.

Słowo „media” pochodzi z języka łacińskiego i oznacza „środek” lub „pośrednik”. Według Tomasza Gobana-Klasy jest to „środek przekazu publicznego upowszechniający różne treści³⁸”, czyli internet, telewizja lub radio. Kluczową właściwością mediów jest szybkie i szerokie przekazywanie treści, dzięki którym społeczeństwo łatwo przyswaja nową wiedzę. W obszarze kształtowania nieformalnej edukacji na rzecz bezpieczeństwa odgrywają istotną rolę. Dzięki analizie zdarzeń bieżących kształtują postawy odbiorców, stając się fundamentem ich wiedzy. W dobie nowoczesnych technologii kontrolują przekazywane treści i priorytetyzują informacje. Reasumując, dzięki specyfice swojej działalności media angażują odbiorców do podejmowania solidarnościowych czynności na rzecz zapewniania bezpieczeństwa państwa. Do kluczowych elementów wpływu mediów na szeroko pojmowaną edukację na rzecz bezpieczeństwa zalicza się: szeroki zasięg odbiorców, interaktywność, promocja kampanii społecznych oraz szybkość przekazywania danych.

Dostępność i szeroki zasięg mediów stanowią kluczową własność w procesie nieformalnej edukacji społecznej. Media cyfrowe poprzez aplikacje i portale społecznościowe są w stanie dotrzeć do 27,5 miliona realnych użytkowników *social mediów* w Polsce. Jak pokazują badania Agencji Whites, przeprowadzone we współpracy z Narodowym Centrum Badań i Rozwoju, stanowi to prawie 85% naszego społeczeństwa³⁹. Informacje przekazywane za pomocą sieci internetowej, Facebooka czy YouTube’a trafiają do zróżnicowanego grona odbiorców, niesklasyfikowanego daną populacją, wiekiem czy obszarem zamieszkania. Zatem *content* edukacyjny może trafić zarówno do młodzieży, jak i starszego pokolenia, który niekoniecznie musi przejawiać chęć zgłębiania wiedzy z tematyki bezpieczeństwa.

Podczas planowania kampanii społecznościowych warto zainwestować jednak w solidny marketing i dogłębne przeanalizowanie grupy docelowej. Dopasowanie stosownych treści, krótkiego i interesującego nagłówka, odpowiedniego kanału nadawczego zwiększy poziom zaangażowania użytkowników. Spostrzec można to w działalności organizacji pozarządowych i instytucji rządowych, które wynajmują lub współpracują z specjalistami bezpieczeństwa i marketingu, tworząc *content* popularnonaukowy oraz edukacyjno-informacyjny, by dotrzeć do jak największego grona odbiorców. Decydując się na taki krok, instytucje te zwiększają swoją wiarygodność w oczach społeczeństwa.

³⁷ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 (Dz. U z 2009 r., Nr 114, poz. 946).

³⁸ T. Goban-Klas (2008). *Komunikowanie i media*. W: Bauer Z., Chudziński E. (red.). *Dziennikarstwo i świat mediów*. Universitas. Kraków, s. 11–38.

³⁹ F. Kulisz (2024). *Raport Social Media Gemius PBI i IAB, Agencja Whites*. <https://www.agencjawhites.pl/blog/najwazniejsze-wnioski-z-raportu-social-media-2024-od-gemius-pbi-i-iab> [dostęp: 19.10.2024].

Godnymi uwagi kampaniami z obszaru kształtowania bezpieczeństwa są⁴⁰: „Daj włos”, „Zapnij pasy. Włącz myślenie”, „Zwolnij!”, „Miesiąc Cyberbezpieczeństwa”. Wartościowym wyróżnikiem przekazu medialnego jest mobilizacja społeczeństwa do interakcji – media społecznościowe po przekazanej komunikacji zachęcają odbiorcę do wzięcia udziału w darmowej ankiecie, quizie, symulacji kryzysowej czy też warsztacie online.

Ostatnią charakterystyczną zaletą mediów w popularyzacji nieformalnej edukacji na rzecz bezpieczeństwa jest szybkość reakcji w przekazywaniu informacji. W przypadku zaistnienia sytuacji nadzwyczajnej, np. klęski żywiołowej mającej miejsce w Polsce 16 września 2024 r., obejmującej swoim obszarem aż trzy województwa, media niezwłocznie poinformowały poszkodowanych o zakresie praw i wolności obywatela wynikających z Rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 28 września 2024 r. w sprawie wprowadzenia stanu klęski żywiołowej na obszarze części województwa dolnośląskiego oraz lubuskiego⁴¹. Wobec powyższego media umożliwiają błyskawiczne przekazywanie informacji i wytycznych dotyczących sfery bezpieczeństwa, co pozwala na przyspieszony proces edukacji z nastawieniem na odpowiednią reakcję odbiorcy.

Reasumując, media stanowią inspirację dla odbiorcy w zgłębianiu wiedzy, a ich udział w budowaniu odpornego, świadomego na pojawiające się zagrożenia społeczeństwa posiada tendencję wzrostową. Oznacza to, iż z biegiem czasu rola mediów będzie rosła. Dzieje się to m.in. poprzez łatwość i dostępność do informacji, powszechność nowoczesnych technologii oraz swoiste przywiązanie społeczeństwa do ich użytkowania.

Podsumowanie

W dzisiejszych czasach edukacja na rzecz bezpieczeństwa wymaga podejścia kompleksowego, łączącego metody edukacji formalnej i nieformalnej⁴². Takie podejście w nauczaniu i uczeniu się społeczeństwa pozwala uczestnikom rozwijać się nie tylko intelektualnie, ale także społecznie i emocjonalnie. Widoczne wartości, wypływające z działalności edukacji nieformalnej i zaangażowania mediów w ich nieustanną popularyzację, wskazać można w następujących przejawach:

1. Kształtowaniu poczucia odpowiedzialności społecznej u obywateli i podtrzymywaniu świadomości, iż każdy obywatel posiada znaczącą rolę w zapewnianiu bezpieczeństwa państwa. Realizowane jest to za pomocą społecznych grup lokalnych, zachęcających do stałego uczestnictwa w działaniach na rzecz obrony i ochrony cywilnej. Do najpopularniejszych zaliczyć można: Ochotniczą Straż Pożarną, Patrole Obywatelskie czy Koła Gospodyń Wiejskich.

⁴⁰ B. Tarczydło (2013). *Kampania społeczna. W teorii i praktyce*. „Studia Ekonomiczne”, nr 157, s. 225–234.

⁴¹ Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 28 września 2024 r. w sprawie wprowadzenia stanu klęski żywiołowej na obszarze części województwa dolnośląskiego oraz lubuskiego (Dz.U. 2024 poz. 1435).

⁴² J. Litarowicz (2020). *Edukacja na rzecz bezpieczeństwa*. „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Zawodowej im. Witelona w Legnicy”, nr 34, s. 121–132.

2. Edukacji społeczeństwa o ich prawach i obowiązkach, jakie nakłada na nich państwo oraz przedstawianiu praw, jakie posiadają względem bezpieczeństwa publicznego.
3. Kształtowaniu umiejętności miękkich poprzez doświadczenia, przyswajanie wiedzy praktycznej oraz refleksję nad przeżyтыми sytuacjami. Dzięki temu uczestnicy rozwijają następujące kompetencje: kreatywność, umiejętność pracy zespołowej (*teamwork*), zdolność krytycznego myślenia czy radzenia sobie z pojawiającymi się problemami. Poza wskazanymi umiejętnościami warto wymienić także elastyczność, samodzielność oraz otwartość na zmiany.

W dobie powszechnego dostępu do internetu i nowych technologii pozaformalne metody edukacji stają się nieocenionym narzędziem wspierającym ewolucję wiedzy na rzecz bezpieczeństwa. Ich łatwość w użytkowaniu oraz lekkość w przekazywaniu danych inspiruje uczestników procesu edukacyjnego do dalszej nauki oraz aktywizuje do uczestnictwa w inicjatywach związanych z szeroko pojmowanym bezpieczeństwem.

Bibliografia

- Dziechciarz J. (2015). *Pomiar i wycena wiedzy, umiejętności i kompetencji nabytych w formalnych i nieformalnych formach kształcenia*. W: P. Wdowiński (red.). *Nauczyciel akademicki wobec nowych wyzwań edukacyjnych*. Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego. Łódź.
- Goban-Klas T. (2008). *Komunikowanie i media*. W: Z. Bauer, E. Chudziński (red.). *Dziennikarstwo i świat mediów*. Universitas. Kraków.
- Grabowska-Lepczak I. (2017). *Metodyka w edukacji dla bezpieczeństwa*. „Zeszyty Naukowe SGSP”, nr 62 (tom 1).
- Grabowska-Lepczak I. (2021). *Wybrane aspekty edukacji formalnej i pozaformalnej w kształtowaniu świadomości społeczeństwa w zakresie bezpieczeństwa*. „Nowa Polityka Wschodnia”, nr 4 (31). DOI: 10.15804/npw20213105.
- Grabowska-Lepczak I. (2024). *Wykorzystywanie nowoczesnych technologii w edukacji dla bezpieczeństwa a efektywność podejmowanych działań*. „Journal of Modern Science”, nr. 1. DOI: doi.org/10.13166/jms/185510.
- International Standard Classification of Education ISCED (2012). UNESCO Institute for Statistics. Canada. <https://uis.unesco.org/sites/default/files/documents/international-standard-classification-of-education-isced-2011-en.pdf> [dostęp: 18.10.2024].
- Jakubiak M. (2019). *Regionalny System Ostrzegania*. Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji. <https://www.gov.pl/web/mswia/regionalny-system-ostrzegania> [dostęp: 19.10.2024].
- Kądziola D. (2018). *E-learning – nowoczesna forma nauki*. W: R. Kochańczyk, P. Mięsiak (red.). *Edukacja na rzecz bezpieczeństwa – wielowymiarowa płaszczyzna*. Szkoła Policji w Katowicach. Katowice.
- Kęsy M. (2016). *Symulatory wirtualnej rzeczywistości*. „Dydaktyka Informatyki”, nr 11.
- Komenda Główna Policji (2021). *Oszustwa metodą na wnuczka*. <https://puck.policja.gov.pl/m11/profilaktyka-4/59382,OSZUSTWA-METODA-NA-WNUCZKA.html> [dostęp: 19.10.2024].
- Komenda Powiatowa Straży Pożarnej (2020). *Zostań w domu, bądź bezpieczny*. https://www.gov.pl/web/kppsp-turek/zostan-w-domu-badz-bezpieczny?fbclid=IwAR1U1ZHugKpA_IpAUGsrft7lG3UyzlcT3EpmYwmnVt8vrMW8zCB4ExXvKZo [dostęp: 19.10.2024].

- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 (Dz. U z 2009 r., Nr 114, poz. 946).
- Korzeniowski L. F. (2016). *Securitologia. Nauka o bezpieczeństwie człowieka i organizacji społecznych*. EAS. Kraków.
- Kulisz F. (2024). *Raport Social Media Gemius PBI i IAB, Agencja Whites*. <https://www.agencjawhites.pl/blog/najwazniejsze-wnioski-z-raportu-social-media-2024-od-gemius-pbi-i-iab> [dostęp: 19.10.2024].
- Litarowicz J. (2020). *Edukacja na rzecz bezpieczeństwa*. „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Zawodowej im. Witelona w Legnicy”, nr. 34.
- Lojza A., Wolniak R. (2021). *Media społecznościowe jako narzędzie komunikacji marketingowej na przykładzie serwisu Instagram*. „Management and Quality”, nr 3.
- Marcinkiewicz A. (2013). *Pozaformalne i nieformalne aspekty edukacji akademickiej*. „Ogrody Nauk i Sztuk”, nr 3.
- Mazur-Wierzbička E. (2015). *Kompetencje pokolenia Y – wybrane aspekty*. „Studia i Prace Wydziału Nauk Ekonomicznych i Zarządzania”, nr 39, t. 3.
- Ministerstwo Cyfryzacji (2020). *Kampania Edukacyjna z Cyberbezpieczeństwa „Bądź z innej bajki”*. <https://edupolis.pl/ruszyła-nowa-kampania-edukacyjna-z-cyberbezpieczenstwa/> [dostęp: 19.10.2024].
- Ministerstwo Cyfryzacji (2024). *Zastrzeż swój numer pesel lub cofnij zastrzeżenie*. <https://www.gov.pl/web/gov/zastrzez-swoj-numer-pesel-lub-cofnij-zastrzezenie> [dostęp: 19.10.2024].
- Ministerstwo Edukacji Narodowej (2023). *Podstawa programowa przedmiotu edukacja dla bezpieczeństwa*. <https://zpe.gov.pl/podstawa-programowa/szkola-podstawowa/edukacja-dla-bezpieczenstwa> [dostęp: 18.10.2024].
- Okoń W. (1998). *Nowy słownik pedagogiczny*. Wydawnictwo Akademickie „Żak”. Warszawa.
- Pieczywok A. (2012). *Edukacja dla bezpieczeństwa wobec zagrożeń i wyzwań współczesności*. Akademia Obrony Narodowej. Warszawa.
- Policja (2016). *Krajowa Mapa Zagrożeń Bezpieczeństwa*. <https://www.policja.pl/pol/mapa-zagrozen-bezpiecze/33880,dok.html> [dostęp: 19.10.2024].
- Polski Instytut Spraw Międzynarodowych (2024). <https://www.pism.pl/szkolenia?sortrule=1> [dostęp: 18.10.2024].
- Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 28 września 2024 r. w sprawie wprowadzenia stanu klęski żywiołowej na obszarze części województwa dolnośląskiego oraz lubuskiego (Dz.U. 2024 poz. 1435).
- Rudnicki B. (1994). *Edukacja dla bezpieczeństwa i jej interpretacja*. W: R. Stępień (red.). *Edukacja dla bezpieczeństwa*. Akademia Obrony Narodowej. Warszawa.
- Sobolewska S. (2017). *Aplikacje mobilne w procesie przepływu informacji między przedsiębiorstwem a klientem*. „Kolegium Analiz Ekonomicznych”. Szkoła Główna Handlowa w Warszawie. Warszawa.
- Susłow W., Królikowski T. (2005). *M-learning, więc uczenie się w terenie*. „Zeszyty Naukowe Politechniki Poznańskiej”, nr. 1.
- Szczepański A. (2023). *Pojęcie bezpieczeństwa i jego typologia – prośba systematyzacji*. „Zeszyty Naukowe Collegium Witelona”, nr 48 (3).
- Tarczydło B. (2013). *Kampania społeczna. W teorii i praktyce*. „Studia Ekonomiczne”, nr 157.
- Upadhyay N. (2014). *M-Learning – A New Paradigm in Education*. „International Journal of Computer Applications”.

- Urych I. (2019). *On Security Education in Poland. The Essence and Content of the Subject of Education*. "Scientific and Technical Journal Safety and Defense", nr 2 (tom 5).
- Urych I., Mocarski A. (2023). *Edukacja wojskowa młodzieży. Na gruncie teorii i doświadczeń*. Akademia Sztuki Wojennej. Warszawa.
- Urych I., Orzyłowska A. (2020). *Wiedza o bezpieczeństwie w procesie dydaktycznym. Kontynuacja i rozwój myśli pedagogicznej*. Wydawnictwo Naukowe Akademii Sztuki Wojennej. Warszawa.
- Urząd Komisji Nadzoru Finansowego (2023). *Cyberbezpieczeństwo w kontekście zagrożeń występujących w Internecie, w szczególności oszustw na urządzeniach mobilnych*. <https://centrumis.pl/webinar-o-cyberbezpieczenstwie-zagrozenia-wystepujace-w-internecie/?print=pdf> [dostęp: 19.10.2024].
- Urząd Ochrony Danych Osobowych (2021). *Webinarium „Bezpieczeństwo cyfrowe dzieci i młodzieży a odpowiedzialność”*. <https://uodo.gov.pl/pl/458/1993> [dostęp: 19.10.2024].
- Ustawa z dnia 6 kwietnia 1990 r. o Policji art. 1 (Dz. U. z 2024 r. poz. 145, 1006, 1089, 1222, 1248, 1473).
- Wawer M. (2014). *Webinar jako nowoczesna forma kształcenia pracowników*. „Edukacja – Technika – Informatyka”, nr. 5.
- Wicińska K. (2017). *Media społecznościowe jako narzędzie rozwijające działania marketingowe przedsiębiorstw*. „Rynek-Społeczeństwo-Kultura”, nr 3(24).
- Włodarczyk E., Sadowska-Wieciech E., Rokitowska J. (2018). *Edukacja dla bezpieczeństwa. Istota i uwarunkowania*. Uniwersytet Pedagogiczny im. Komisji Edukacji Narodowej. Kraków.
- Zięba J. (2014). *Treść i zakres pojęcia bezpieczeństwo Polski*. W: S. Wojciechowski, A. Potyrała (red.). *Bezpieczeństwo Polski. Współczesne wyzwania*. Difin. Warszawa.
- Żero S. (2018). *Różnice w interpretacji pojęć innowacji oraz imitacji*. Polskie Towarzystwo Ekonomiczne. Uniwersytet w Białymstoku. Białystok.